
Anka
MIŠETIĆ

Maja
DRAGUN

MIŠLJENJA STANOVNIKA
O STANJU I RAZVOJNIM
MOGUĆNOSTIMA
LONJSKOG POLJA

Unatoč brojnim specifičnostima Lonjskog polja i posebnom statusu koje mu zbog toga pripada, razvojne mogućnosti tog prostora ponajprije valja sagledati u kontekstu “stanja i razvojnih mogućnosti” suvremenog hrvatskog društva: hrvatskog sela napose. U temeljnim obilježjima razvitka područje Lonjskog polja dijeli sudbinu i probleme drugih hrvatskih ruralnih prostora: depopulaciju potaknutu procesima urbanizacije i industrijalizacije. Na kraju ovih procesa koji su započeli 50-ih i 60-ih godina, da bi rezultirali snažnim procesom deagrarijacije,¹ selo traži novi smisao, ulogu i modele kako bi se u modernom i postmodernom društvu pojavilo kao ravnopravna alternativa urbanim sredinama. U kontekstu modernizacijskih procesa industrijalizacije, urbanizacije, deagrarijacije, hrvatsko je selo zaostajalo za “europskim” (Štambuk, 1997.), što mu, radi potrebe za europskim integracijama, dodatno “opterećuje” i stanje i perspektive.

Prostorni plan Sisačko-moslavačke županije² govori o stanju njezinih razvojnih potencijala. Razmatrajući ovaj dokument s aspekta razvitka Lonjskog polja, zanimljiva su ponuđena rješenja problema poljoprivrede, infrastrukture, ekologije, turizma te očuvanja prirodne i kulturne baštine.

Razvitak poljoprivrede, prema planu, temeljit će se na obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu. Plan raspravlja i o strukturi poljoprivredne proizvodnje i o smanjenju i prestanku uporabe kemikalija koje zagađuju tla i vode i utječu na kvalitetu poljoprivrednog proizvoda. Potiče se, dakle, proizvodnja zdrave hrane s orijentacijom na tradicionalne načine poljoprivredne proizvodnje koji vode računa o tlu kao prirodnoj osnovi. Poljoprivredu se promatra i u funkciji razvitka ruralnog turizma.

Program očuvanja i unapređenja prirodne baštine temelji se na podizanju stupnja održavanja i skrbi u zaštićenim dijelovima prirode, uključivanju zaštićenih dijelova prirode u turističku ponudu kraja te saniranju neprimjerenih zahvata na zaštićenim dijelovima prirode.

U kulturološkom smislu ovaj kraj također ima zanimljivu etnološku potku – od tradicionalnih oblika poljodjelstva, stočarstva i obrta do kućnih radinosti, kulinarskih specijaliteta, tkalačkih tehnika, folkloru, običaja, legendi. Stoga se kao središte seoskog turizma planom predviđa prostor Lonjskog polja (ali se ne zanemaruju ni ostali vrijedni prirodni predjeli).

“Slučaj Lonjskog polja”, zbog posebnog statusa zaštićenog područja, nije reprezentativan za prosječna, “obična”, često devastirana, ruralna područja. Ipak, držimo da može biti poučan primjer kako dalje razvijati prostore još uvijek očuvanih prirodnih, ekoloških i kulturnih vrijednosti.

Što o tome misle, što priželjkuju i što predlažu stanovnici Lonjskog polja, pitanja su kojima ćemo se baviti u ovome radu analizirajući odgovore anketnog upitnika na ovu temu, koje smo dobili u istraživanju u ožujku 2001. godine. Mišljenja lokalnog stanovništva za kreiranje budućeg razvitka važna su zbog više razloga. Na ovom mjestu razmotrit ćemo one najbitnije koji se spominju i u *Strategiji za ruralnu Europu (ECOVAST)*:³

1. Lokalno stanovništvo, uz ostale vladine i nevladine aktere, nosi **odgovornost** za djelovanje i sveukupni razvitak, pa je njegovo aktivno uključivanje u procese planiranja i izrada strategije nezaobilazno.
2. Briga o ruralnim, prirodnim područjima podrazumijeva i **skrb o lokalnom stanovništvu**, kvaliteti njihovog življenja i kulturnoj baštini.
3. Lokalno stanovništvo ima **cjelovito iskustvo** i najbolji **uvid** u razvojne mogućnosti područja, te je u tom smislu dragocjena njegova kompetencija za procjenu održivosti pojedinih planova.
4. Na koncu, strategije koje će se donijeti i razvitak koji će za njima uslijediti, utjecat će u prvom redu upravo na budućnost lokalnog stanovništva.

Zbog svih ovih razloga i motivaciju i kompetenciju seoskog stanovništva smatramo čvrstim argumentima za davanje ocjene o pitanjima koja stoje pred planerima i stratezima razvitka Lonjskog polja. Sukladno tome, svaka “dugoročno realna i razborita agrarna politika” (Milinković, 2000.) koja bi imala za cilj revitalizaciju hrvatskog sela među prvim načelima treba istaknuti povratak stanovništva u sela te praćenje i prihvaćanje potreba, stajališta i sredstava lokalnog stanovništva.

Specifičnost Lonjskog polja pak, kao zaštićenog područja u kategoriji parka prirode, stanovnici mogu dvojak doživjeti:

- kao prednost koja proizlazi iz obveze države da skrbi o prostoru i stanovnicima te da potiče i subvencionira njegov razvitak;
- kao nedostatak koji se očituje u ograničavanju poljoprivrednih i drugih djelatnosti radi očuvanja ekoloških i kulturnih vrijednosti i specifičnosti prostora.

Očekivano, u sretnoj ravnoteži ovih utjecaja, koja bi se ponajprije ogledala u ostvarenoj (a ne samo proklamiranoj) brizi države, nedostaci bi bili nadoknađeni i definitivno ostvareni kao prednosti. No, zbog ukupnoga gospodarskog i socijalnog stanja u državi koja ne može do kraja ostvariti proklamirane ciljeve o zaštiti i potpori, stvarnost ovih područja opterećena je i pozitivnom i negativnom percepcijom stanovnika o vlastitu položaju i budućnosti Lonjskog polja. To svakako valja imati na umu pri interpretaciji dobivenih odgovora.

MIŠLJENJA STANOVNIKA O STANJU LONJSKOG POLJA

Prednosti i nedostaci života na Lonjskom polju

Osnovni cilj pitanja o prednostima i nedostacima života na Lonjskom polju iz perspektive tamošnjih stanovnika bio je dobiti jednu uopćenu sliku o ravnoteži pozitivnih i negativnih silnica koje djeluju na lokalne žitelje. Odluka da pitanja budu otvorenog tipa, bez ponuđenih ili sugeriranih odgovora, držimo, omogućuje i vjerodostojnije hierarhiziranje prednosti i nedostataka. Sve navedene prednosti, vidljivo je u tablici 1, oslanjaju se neposredno na sačuvana prirodna bogatstva i posredno na aktivnosti koje ona omogućuju. Posebno je vrijedan nalaz da čak 41% ispitanika vrednuje prirodne resurse naglašavajući njihovu “nezagađenost”, “čistoću”, “netaknutost” i sl. te da je na drugomu mjestu među prednostima jasno percipirana i mogućnost ili perspektiva djelatnoga korištenja te prirode. Ovakav redosljed odgovora ohrabruje kao činjenica da mišljenja lokalnog stanovništva nisu u nesuglasju s proklamiranim stavovima o vrijednosti i budućem razvitku ovog prostora, pa se stoga u njihovoj provedbi i na lokalne aktere može računati kao na partnere.

	%
Nezagađena priroda (čist zrak, život u netaknutoj prirodi i sl.)	41,2
Slobodna ispaša na velikim pašnjačkim površinama (sjenokoša, mogućnost bavljenja stočarstvom...)	20,0
Seoski način života (tradicija, običaji, mir i tišina, dobri i poznati ljudi...)	10,0

Tablica 1.

Najveće prednosti života na Lonjskom polju po mišljenju ispitanika (postotci su računani za svaku prednost u odnosu na ukupan broj ispitanika)

Tablica 1.
(nastavak)

Sačuvano i zaštićeno bogatstvo biljnog i životinjskog svijeta	9,8
Zdrava prehrana	8,7
Plodna zemlja i mogućnost za bavljenje poljoprivredom	8,0
Mogućnost ribolova i lova	6,3
Mogućnosti za razvitak turizma	4,1
Nema prednosti	2,6
Velike i sačuvane šume	2,6
Bogatstvo voda	1,7
Sačuvana mrijestilišta i staništa	1,1
Dobar geografski smještaj	0,2

Popis nedostataka je, očekivano, raznovrsniji. Ipak, većina navedenih odgovora iz tablice 2 mogla bi se staviti pod zajednički nazivnik “loše gospodarsko-socijalne” situacije. Ispitanici u prvom redu percipiraju posljedice, a ne uzroke, pa je najveći broj njih kao nedostatak uočio “opću zapuštenost” koja se manifestira kao “neurednost”, “loš izgled” i sl. Uspoređujući ove odgovore s prednostima, može se zaključiti da su stanovnici Lonjskog polja svjesni “prirodnoga kapitala” kojim se neadekvatno raspolaže ili, drugim riječima, loše upravlja i gospodari. Istodobno, odgovori na ova dva pitanja su i putokaz u kojem smjeru bi željeli da se njihov kraj razvija: nadvladati opću zapuštenost i neorganiziranost imajući pri tome na umu da je najveća prednost prostora u sačuvanim prirodnim vrijednostima.

Tablica 2.

Najveći nedostaci života na Lonjskom polju po mišljenju ispitanika (postotci su računani za svaki nedostatak u odnosu na ukupan broj ispitanika)

	%
Opća zapuštenost (nebriga, neurednost, zaboravljenost, loš izgled naselja...)	18,2
Loša organiziranost javnog prijevoza	15,8
Nezaposlenost i loš standard	12,8
Loše gospodarenje (nebriga vlasti, nema ulaganja, nerazvijena industrija, slaba promocija, loša privatizacija...)	8,7
Problemi s prometnicama (loše, neuređene, neodržavane, neasfaltirane...)	8,5
Problemi poljoprivrede (slab plasman proizvoda, zaostajanje, poplave...)	8,5
Nedovoljna zaštita parka (ugrožene životinje, zagađenost voda, nepažnja ljudi iz gradova...)	7,6
Nedostaci vodovoda (i sve u vezi sa zdravom, pitkom vodom...)	5,2
Nepovoljna demografska struktura	5,0
Loša opskrba i opremljenost naselja (trgovina, pošta, banka, zdravstvene ustanove, veterinarske stanice...)	3,0

Općenito slaba (komunalna) infrastruktura	2,8
Nema nedostataka	2,6
Ograničenja koja proizlaze iz statusa Parka prirode (ograničenje lova i ribolova, raspolaganje šumama, bavljenje poljoprivredom...)	2,4
Nedostatak objekata/ustanova za društveni život	2,2
Loša odvodnja (kanalizacija, otpadne vode...)	1,7
Štete od svinja	1,3
Neatraktivnost seoskog načina života	0,9
Druga ograničenja (žirovanje i sl...)	0,7
Graditeljska ograničenja zbog zaštite tradicionalnih drvenih kuća	0,4

Anka Mišetić, Maja Dragun
**Mišljenja stanovnika o stanju
i razvojnim mogućnostima
Lonjskog polja**

Tablica 2.
(nastavak)

Za utvrđivanje ovih početnih pozicija s kojih valja poći u ocjenu stanja i perspektiva, iskoristit ćemo i odgovore na pitanje zbog čega je vrijedno živjeti baš ovdje. Među ponuđenim odgovorima (tablica 3) kao izrazita prednost najčešća je “mogućnost da se živi uz vodu”, što potvrđuje svezanost stanovnika s prirodnim resursima. Vrlo visoko su ocijenjene i mogućnosti za održavanje običaja i tradicije. Jedan od načina na koji bi možda takav stav vrijedilo iščitati jest “opredijeljenost za posebnost” ili svijest o identitetu koji se ostvaruje kroz više aspekata: prirodni (svijest o jedinstvenoj prirodnoj cjelini) i socijalni (vrednovanje vlastite narodne tradicije i vjerskih običaja). Sudjelovanje u Domovinskom ratu, a posebno graničarska tradicija, nisko su rangirani, najvjerojatnije zbog procjene da gubici i negativne posljedice za stanovništvo pretežu nad dobicima, pa je malo izgledno da se na njih može oslanjati razvojna mobilizacija stanovništva. Osim toga, vremenska distanca prema Domovinskom ratu prekratka je da bi ublažila negativne aspekte rata (žrtve, progonstvo, materijalna razaranja i nesigurnost), dok je pak spram graničarske tradicije preduga da bi dopuštala izravno povezivanje s dobicima.

	Uopće ne	Donekle	Izrazito	Bez odgovora
Zato jer se živi uz vodu	9,1	38,6	49,0	3,3
Zato jer je moguće održati narodne običaje	9,3	39,7	47,7	3,2
Zato jer je moguće održati vjerske tradicije	9,5	41,4	46,4	3,2
Zato jer se živi od zemlje	13,2	38,4	46,0	2,4
Zato jer se živi u susjedstvu dobrih ljudi	11,1	44,3	41,4	3,3

Tablica 3.
Zbog čega je, po mišljenju ispitanika, vrijedno živjeti na Lonjskom polju (%)

Tablica 3.
(nastavak)

Zato jer je to prostor zaštićen kao prirodna i kulturna baština	15,0	45,8	37,7	1,5
Zbog sudjelovanja u Domovinskom ratu	50,5	31,0	15,6	2,8
Zato jer postoji tradicija graničara	49,2	36,9	10,8	3,0
Nešto drugo	0,4	1,5	2,6	95,4

Svakako je uočljivo da su ispitanici svjesni svoje posebnosti ne samo na prirodnom već i na kulturnom planu i da su je spremni dalje poticati te da od nje očekuju i najveće razvojne dobiti. Ovaj nalaz držimo značajnim jer je sukladan suvremenim trendovima u europskoj ruralnoj politici i strategiji. Kao potporu tome navodimo citat iz već spomenute *Strategije za ruralnu Europu*: "... stanovništvo sela i kultura svake ruralne zajednice – glazba, pjesma, ples, narodne nošnje, običaji, festivali, jezik, religija – odraz su baštine te zajednice... To krajobrazno i kulturno naslijeđe predstavlja velik dio našega kolektivnog pamćenja."⁴

To je ujedno i odgovor na "opći trend centralizacije trgovine, industrije i uprave i standardizaciji kulture". Lonjskom polju, u tom smislu, otvaraju se razvojne mogućnosti u kontekstu suvremenih strategija razvoja koje, po Župančiču, "uključuju različite planove i akcije obnove i oživljavanja ruralnih prostora, podrazumijevajući pritom određene tehnološke i ekonomske parametre napretka, ali i sve veće poštivanje njihovih povijesnih, sociokulturnih i ekoloških posebnosti."⁵

Tablica 4.
Koliko su, po mišljenju ispitanika, pojedini problemi prisutni na Lonjskom polju (%)

Prioritet djelovanja pak nalažu problemi, a oni su ocijenjeni vrlo velikima. Niti jedan ponuđeni odgovor (tablica 4) u prosjeku nije ocijenjen "neproblematičnim" (u rangu od 1 = nikakav problem do 5 = vrlo izražen problem, a srednja ocjena označuje indiferentnost stava).

	Uopće nije problem	Uglavnom nije problem	Nemam stava	Uglavnom izražen problem	Vrlo izražen problem	Srednja ocjena	Bez odgovora
Nebriga o mladima i njihovoj budućnosti	0,0	4,6	5,6	26,5	62,7	4,5	0,7
Neodržavanje i/ili neasfaltiranje starih i nedovoljna izgradnja novih prometnica	0,2	12,8	5,4	32,8	48,6	4,2	0,2
Komunalna neopremljenost (nedostatak vodovoda, kanalizacije, plina i sl.)	1,1	13,2	4,6	31,7	49,2	4,2	0,2
Manjak društvenih sadržaja (kulturni i zdravstveni objekti, škole, vrtići i sl.)	0,9	6,3	9,8	35,8	47,3	4,2	0

Propadanje kulturne baštine	0,0	10,8	10,2	35,1	43,4	4,1	0,4
Nedovoljno čuvanje specifičnosti lokalne poljoprivrede	0,7	10,2	16,1	38,0	35,1	4,0	0
Nestajanje specifičnog lokalnog načina života	0,0	9,3	17,1	39,7	33,4	4,0	0,4
Neuređenost i nedostupnost vodotokova	0,9	15,8	11,5	35,1	36,4	3,9	0,2
Zagađivanje okoliša	4,6	28,6	10,8	27,1	28,9	3,5	0
Arhitektonsko oblikovanje novih kuća	1,3	23,6	28,9	30,4	15,4	3,4	0,4
Nedovoljna zaštita stanovništva (od kriminala, terorizma i sl.)	9,1	54,9	13,0	12,8	9,1	2,6	1,1

Najviše je, po mišljenju ispitanika, pogođena populacija mladih. Negativni trendovi u demografskoj strukturi prvi su znak upozorenja da ni najbolja strategija neće uspjeti jer je, najjednostavnije rečeno, neće imati tko provoditi. Demografska ravnoteža preduvjet je i, držimo, najveća zapreka za razvitak Lonjskog polja. Ovo pitanje potvrđuje da su i sami stanovnici toga svjesni i da prve konkretne poteze očekuju na tom planu.

Drugi veliki problem po njima, jest problem sveukupne infrastrukture i opremljenosti. Unatoč činjenici da je prostor Lonjskog polja geografski vrlo povoljno smješten, što se posebno očituje u (relativnoj) blizini glavnoga grada i položaju u "Središnjoj Hrvatskoj", on je u percepciji stanovnika prometno izoliran, a manjkaju mu i svi drugi potrebni sadržaji koji bi ga učinili pogodnijim za život, pa tako utjecali i na smanjenje negativnih demografskih trendova.

Tablica 4.
(nastavak)

	%
Turistički i ugostiteljski objekti	19,3
Zdravstveni objekti/ustanove	13,2
Uslužne ustanove (trgovina, banka, pošta...)	9,5
Objekti za društveni život	9,1
Komunalna infrastruktura	8,5
Sve ili većina	3,7
Ništa	3,7
Škole	2,8
Javni prijevoz	2,6
Ribarske i lovačke kuće	2,4
Vrtići, igraonice za predškolsku djecu	2,0
Bunari za stoku, hranilice za divljač	2,0
Veterinarske službe/stanice	1,3
Skloništa, poljske nastambe, čeke	1,1

Tablica 5.

Koji objekti, ustanove ili javni sadržaji najviše nedostaju Lonjskom polju (postotci su računani za svaki odgovor u odnosu na ukupan broj ispitanika)

Tablica 5.
(nastavak)

Lugarnice	0,9
Crkve	0,7
Organiziran odvoz smeća (kontejneri i sl.)	0,7
Ustanova za zaštitu prirode	0,7
Javni WC-i	0,4
Pročistači	0,2
Ustanova za plasman stoke	0,2

Premda je evidentan nedostatak objekata u komunalnoj, prometnoj i društvenoj infrastrukturi, na prvom mjestu “potrebnih objekata, ustanova i sadržaja” našli su se (tablica 5) oni za turističku namjenu. Premda smo kategoriju odgovora nazvali “turizam i ugostiteljstvo”, po drugim odgovorima i stavovima vidljivo je da se zapravo radi o turizmu, s kojim računa i spominjano ugostiteljstvo i poljoprivredna proizvodnja. Napominjemo da je i ovo pitanje bilo “otvorenog tipa”, ostavljajući ispitanicima da samostalno artikuliraju najvažnije potrebe. Ovakav izbor govori da su stanovnici mišljenja kako će u budućnosti turizam i ugostiteljstvo biti oslonac za razvitak Lonjskog polja, ali i njihovu osobnu opredijeljenost za te djelatnosti.

Položaj i uloga tradicionalnih djelatnosti: poljoprivrede i obrta

Nakon modernizacijskih procesa koji su socijalno, demografski, gospodarski i kulturno izmijenili selo posljednjih nekoliko desetljeća (vidi u: Štambuk, 1997.) udaljivši ga od njegove tradicionalne strukture i uloge, danas se ponovno osnažuje mišljenje kako je za ukupni razvitak, pa i opstanak presudno razvijanje ruralnih područja temeljeno na upravo tradicionalnim djelatnostima. Taj svojevrсни povratak tradiciji značio bi retradicalizaciju društva u najširem opsegu. Ovaj proces podrazumijevao bi pronalaženje optimalne kombinacije korištenja tehnološkog napretka s jedne, i tradicionalnog načina života, proizvodnje i gospodarenja, s druge strane. Za razvitak prostora kao što je Lonjsko polje, ključnu ulogu u primjeni retradicalizacije kao mogućeg razvojnog modela imale bi dvije djelatnosti: poljoprivreda i obrt afirmirajući se s jednom novom: turizmom. Takva orijentacija potvrđena je i Statutom Parka prirode kojim je on utvrđen kao ustanova koja “u okviru osnovne djelatnosti obavlja i djelatnosti:

- promicanje održivog razvitka tradicionalne poljoprivrede,
- proizvodnja, prerada i priprema mesa, mlijeka, kruha i drugih proizvoda tradicionalne poljoprivrede
- ugostiteljsko-turističku djelatnost” (Gugić, 1999.)

Retradicionalizacija sela, dakle, ne predstavlja “korak ili više unatrag” i vraćanje razvitka na pozicije predmodernih društava, već se ostvaruje kroz drugačije vrednovanje ruralnog prostora i tradicionalnih djelatnosti. Prva prepreka za revitalizaciju poljoprivrede na Lonjskom polju, koja se daje iščitati iz tablice 6 jesu “skupa ulaganja u poljoprivredu” koja više od 2/3 ispitanika drži izrazitim problemom. Iz iste tablice vidljivo je visoko rangiran i problem loše organizacije za plasman proizvoda.

	Uopće ne	Donékle	Izrazito	Ne mogu ocijeniti	Bez odgovora
Skupa ulaganja u proizvodnju	2,2	14,1	70,7	6,7	6,3
Neorganizirana prodaja i nesređeno tržište	3,0	14,3	69,0	7,2	6,5
Udaljenost od tržnica	13,0	23,9	51,4	5,2	6,5
Nema tko raditi	15,4	29,9	44,9	3,5	6,3
Slaba opremljenost strojevima	12,1	36,9	37,7	6,7	6,5
Mali posjedi, rasparceliranost	19,1	35,4	26,9	11,3	7,4
Nedostaju stručnjaci	21,9	44,0	21,5	6,3	6,3
Visoki porezi	37,3	20,4	20,4	15,2	6,7
Nepovoljni prirodni uvjeti	56,0	26,9	5,4	5,0	6,7

Tablica 6.

Koji su, po mišljenju ispitanika, najveći problemi poljoprivrede na Lonjskom polju (%)

Ostali problemi također su naglašeni, ali držimo da bi rješavanje ovih dvaju značajno utjecalo na povoljan rasplet ostalih. Ispitanici ocjenjuju da postoje preduvjeti ali i potreba za proizvodnjom “zdrave hrane”.⁶ Takva stajališta bliska su suvremenim razmišljanjima o odnosu perifernih ili ruralnih prostora spram globalnog tržišta i njihovim izgledima u odnosima ponude razmjene i potražnje, o kojima je pisao Lay: “Proizvodnja zdrave hrane pretpostavlja organsku poljoprivredu, a ona je pak, po logici stvari, moguća samo na periferijama. Sličan je slučaj s ekoturizmom, turizmom prijateljskim prema okolišu, te s agroturizmom. Oni resursi koje nudi periferija, a to je i sačuvana priroda i kulturna baština, temelj su novih oblika turizma.”⁷ Temeljem iskustava u ovom, ali i drugim istraživanjima perifernih i ruralnih sredina (Lika, tzv. “područja od posebne državne skrbi” i sl.) uočavamo tendenciju da je lokalno stanovništvo tih područja skloni, u očekivanjima, razvojno se “osloniti” na državne subvencije i potpore. U tom smislu mogućnost da se “periferija pojavi na tržištu”, o kojoj govori Lay, daje ruralnim sredinama, pa i posebno zaštićenima, novu i

“zdraviju” perspektivu te ostavlja nadu da će, nakon prvih koraka oslonjenih na državnu pomoć, ova područja jednom biti sposobna za samostalan razvitak.

Slično kao poljoprivredu, i obrt bi kao tradicionalnu djelatnost trebalo vezati uz turističku djelatnost. U tablici 7 prikazani su odgovori na otvoreno pitanje o postojanju/preživljavanju nekih lokalnih zanata na Lonjskom polju. Prije nego što se upustimo u pregled navedenih, ne možemo ne upozoriti na visok položaj odgovora “niti jedan”. Među 14,6% ispitanika koji su tako odgovorili nisu ušli ispitanici koji se uopće nisu izjasnili (“bez odgovora” ili “ne znam”). Popis još uvijek “živih” lokalnih zanata kojih su se stanovnici za vrijeme anketiranja prisjetili raznovrstan je i svjedoči o bogatstvu (mogućih) djelatnosti koje bi našle uporište u lokalnoj tradiciji. Slijedeći preporuke *Strategije za ruralnu Europu* da “oživljavanje i jačanje seoskoga gospodarstva mora koristiti suvremene trendove i udružiti ih s baštinjenim izvorima, kulturama i vještinama”⁸ ovaj popis zanata može biti dragocjena polazna točka za razmišljanje o poticanju nekih djelatnosti.

Tablica 7.
Koji stari lokalni zanati još
žive na Lonjskom polju

	%
Drvodjelac, stolar	16,1
Niti jedan	14,6
Kovač	8,9
Bačvar	2,2
Graditelj drvenih kuća	1,5
Pletač mreža	1,1
Tkalac	1,1
Košaraš	0,9
Krovopokrivač slamom	0,9
Kožar	0,9
Postolar, opančar	0,9
Sepetar	0,7
Bravar	0,7
Izrađivač narodnih nošnji	0,7
Tesar	0,4
Kolar	0,4
Graditelj drvenih čamaca	0,2
Pčelar	0,2

Odnos spram Parka prirode

Uspješnost provedbe neke razvojne strategije i vjerojatnost za njezin uspjeh najčešće ovise o dobroj suradnji i koordinaciji više zainteresiranih aktera. U slučaju Lonjskog polja, kojim kao zaštićenom prirodnom i kulturnom cjelinom, sukladno zakonskim obvezama upravlja posebna ustanova, suradnja institucija i stanovništva znači usklađivanje posebnih interesa i mogućnosti. Svaki akter procjenjuje poteze i uspješnost drugoga s kojim je neizbježno povezan dijeleći isti prostor i sudbinu. Sukladno tome kako stanovnici procjenjuju rad i ulogu ustanove Parka prirode, može se očekivati i njihova spremnost za suradnju i zajedničke aktivnosti, a poznavanje njihovih želja, stajališta i mogućnosti preduvjet je za uspješno planiranje i provođenje razvojne strategije. U tom smislu značajan je i nalaz, prikazan u tablici 8, koji pokazuje da je čak 68,1% od svih ispitanih zamjerilo gospodarenju/upravljanju Parkom “nebrigu, nepažnju, loše održavanje”. Može se pretpostaviti kako su ovakvi odgovori najvjerojatnije posljedica većih ili naprosto drugačijih očekivanja stanovnika, što i nije čudno ako je samo 27,5% ispitanika izjavilo da je bilo (ili jest) dovoljno informirano o pripremama za proglašenje Parka prirode. Ovakvi odgovori također mogu ukazivati na diskrepanciju u rangu prioriteta i uopće mišljenja o tome što bi Park prirode trebao biti i što su njegove primarne funkcije.

	%
Nebriga, nepažnja, loše održavanje	68,1
Nedovoljno poznato široj javnosti	40,1
Prirodne atrakcije nedovoljno istaknute, slabo označene	25,6
Vodi se više računa o životinjama i biljkama nego o stanovnicima	14,8
Čuvanje graditeljske baštine na štetu poboljšanja životnog standarda	12,4
Nešto drugo	6,6

Tablica 8.

Što ispitanicima posebno smeta u gospodarenju/upravljanju Lonjskim poljem (postotci su računani za svaki odgovor u odnosu na ukupan broj ispitanika)

	%
Jesam, dovoljno	27,5
Jesam, nedovoljno	35,4
Nisam	36,0
Bez odgovora	1,1
Ukupno	100,0

Tablica 9.

Jesu li ispitanici bili informirani o pripremama za proglašenje Parka prirode Lonjsko polje

Ne ulazeći u problematiku zaštite prirodnih bogatstva i raznovrsnosti Lonjskog polja, čini se da stanovništvo još uvijek ne osjeća nikakve efekte “posebnosti” koja im je i institucionalno priznata. U tom smislu valja zajedno čitati odgovore u tablici 10 i 11.

Tablica 10.
Utjecaj Parka prirode na svakodnevni život ispitanika

	%
Olakšava život	11,9
Otežava život	6,1
Ne utječe bitno	81,1
Bez odgovora	0,9
Ukupno	100,0

Tablica 11.
Je li proglašenje Parka prirode 1990. godine potaknulo (%)

	Uopće nije potaknulo	Djelomično je potaknulo	Izrazito je potaknulo	Nemam mišljenje	Bez odgovora	Djelomično + izrazito potaknulo
Poboljšanje komunalnog standarda	67,9	21,7	2,6	6,7	1,1	24,3
Bogatiji kulturni i društveni život	71,8	19,1	0,4	7,2	1,5	19,5
Poboljšanje prometne infrastrukture	74,4	16,7	1,5	6,5	0,9	18,2
Porast cijena kuća i građevinskog zemljišta	70,3	13,4	2,0	13,0	1,3	15,4
Gradnju vikendica	72,7	13,9	1,1	11,3	1,1	15,0
Doseljavanje stanovnika	70,5	12,8	2,2	11,5	3,0	15,0
Usporavanje procesa iseljavanja stanovnika	73,5	11,3	1,3	12,4	1,5	12,6
Otvaranje novih radnih mjesta	80,3	11,9	0,2	6,5	1,1	12,1
Porast cijene poljoprivrednog zemljišta	72,9	11,1	0,9	13,9	1,3	12,0
Proširenje tržišta za poljoprivredne i zanatske proizvode	79,0	10,6	0,9	8,2	1,3	11,5
Zaradu od iznajmljivanja soba	79,2	8,0	0,2	11,5	1,1	8,2

Sudeći po odgovorima, ispitanici vide (uglavnom) djelomične pozitivne rezultate na području komunalne infrastrukture i društvenog života, dok se neki značajniji razvojni pomaci koji bi izravno utjecali na životni standard gotovo i ne primjećuju. “Otvaranje radnih mjesta”, “for-

miranje tržišta poljoprivrednih proizvoda”, “zarada” i slične dobiti koje stanovnici očekuju prednjače na popisu pozitivnih posljedica koje proglašenje Parka prirode “uopće nije potaknulo”.

Ovi podatci govore da je u dosadašnjem radu Parka prirode došlo do nekih ulaganja u infrastrukturu koja, međutim, nisu bila dovoljan poticaj za značajniji razvojni zamah. Posredno možemo zaključiti i da nije riječ samo o “subjektivnoj procjeni” lokalnog stanovništva. Izostanak “doseljavanja novih stanovnika” i “porast cijene zemljišta” indikatori su koji pokazuju da niti “objektivno” još nije porasla tzv. privlačna moć prostora.

MIŠLJENJA STANOVNIKA O RAZVOJNIM PERSPEKTIVAMA LONJSKOG POLJA

Očekivanja od Parka prirode

Rezimirajući dosadašnje posljedice koje je za domaće stanovništvo imalo proglašenje Parka prirode (tablica 12), ispitanici su iskazali “umjereni optimizam” koji se naslućuje iz procjene “mogućnosti gospodarskog razvitka i zapošljavanja” te najčešćeg negiranja mogućnosti “loših” posljedica. Sami odgovori i njihovi rangovi govore u prilog percepcije dobrih razvojnih perspektiva, no vrlo male frekvencije odgovora navode nas na oprez pri zaključivanju. Ova suzdržanost u davanju ocjene vjerojatno je prisutna zbog toga što se još nisu pokazali svi efekti proglašenja, već se oni tek naslućuju. Drugim riječima, mogućnosti su još otvorene, sudbina “neizvjesna”, a ocjena će biti konačna kad se proklamirani ciljevi počnu ostvarivati. Za početak odgovore možemo interpretirati kao “dobru vjeru” lokalnog stanovništva i pozitivna očekivanja. Bojazan je prisutna zbog ograničavanja pojedinih aktivnosti, no ona se može (a nadamo se i hoće) “poništiti” ili nadoknaditi u konačnoj bilanci pozitivnih i negativnih posljedica.

Tablica 12.

Koje su, po mišljenju ispitanika, dobre a koje loše posljedice proglašenja Parka prirode za domaće stanovništvo (postotci su računani za svaki odgovor u odnosu na ukupan broj ispitanika)

Dobre	%	Loše	%
Mogućnosti gospodarskog razvitka i zapošljavanja	13,5	Ništa loše	10,4
Mogućnosti razvitka turizma	9,8	Ograničavanje aktivnosti domaćeg stanovništva (ispaša, ribolov i sl.)	8,2
Zaštita i očuvanje prirodne i kulturne baštine	7,6	Graditeljska ograničenja zbog zaštite graditeljske baštine	2,4
Razvitak poljoprivrede	7,2	Ostala ograničenja	2,4
Promocija ovoga kraja	4,0		
Ništa dobro	0,7		

Kriteriji i prioriteti

Svi navedeni kriteriji za izbor modela razvitka pojedinih djelatnosti na Lonjskom polju poželjni su i važni i namjera nam nije bila dovoditi ih u pitanje, već ih rangirati po važnosti koju im, na temelju svoga iskustva i potreba, pripisuju lokalni stanovnici. I ovdje se potvrdilo da nasušnu potrebu za (minimalnom) egzistencijalnom sigurnošću (mogućnost za rad) prati i svijest o važnosti ekološke prihvatljivosti i "čistoće" djelatnosti koje će se obavljati na Lonjskom polju. Možemo pretpostaviti da ovakva stajališta jamče spremnost stanovnika i na neke "ustupke" koje u gospodarskom razvitku moraju učiniti da bi se očuvala kvaliteta i raznolikost prirode u kojoj žive te da će se u tom smislu amortizirati i nezadovoljstvo ograničenjima o kojima je bila riječ u prethodnom poglavlju. To objašnjava i nalaz da je "dobra zarada" niže rangirana od potrebe za očuvanjem prirodne i tradicijske baštine (tablica 13).

Tablica 13.
Koji bi, prema mišljenju ispitanika, trebali biti najvažniji razlozi za izbor razvoja pojedinih djelatnosti na Lonjskom polju (postotci za svaki odgovor računani su u odnosu na ukupan broj ispitanika)

	%
Mogućnost zapošljavanja domaće radne snage	55,5
Ekološka prihvatljivost i "čistoća" djelatnosti	40,8
Iskustvo stanovnika u tradicionalnim djelatnostima	33,0
Zainteresiranost mladih za dotičnu djelatnost	27,0
Dobra zarada	24,1
Zainteresiranost poduzetnika i mogućih ulagača za djelatnost	12,4
Privlačenje novih stanovnika	10,2
Nešto drugo	2,0

Ova načelna opredjeljenja testirali smo i pitanjima o konkretnim potezima usmjerenim na razvitak Lonjskog polja. Prva tri mjesta u tablici 15 s epitetom najvažnijih potvrđuju dvije pretpostavke. Prvo, da je riječ o području čije socijalno i gospodarsko stanje zahtijeva intervenciju "odozgo", koja postaje "nužan uvjet" za pokretanje razvitka. To i nije neka novina, pa ni specifičnost u odnosu na druga ruralna područja, premda su ograničenja (demografska, gospodarska i sl.) potencirana.

Drugo, potvrđuje se povjerenje i opredjeljenje za razvitak poljoprivrede i turizma.

I u odgovorima na ovo pitanje iskrsava problem opremljenosti komunalnom infrastrukturom u čemu se također računa na pomoć "odozgo", pa je neizbježan opći dojam o bespomoćnosti lokalnog stanovništva da samostalno svlada bilo koju razvojnu prepreku. Relativno mala zainteresiranost za povećanje broja osnovnih škola vjero-

jatno je samo posljedica nepovoljne demografske strukture. Stoga bi intervencija u demografsku strukturu, kao veći priljev stanovništva, bez kojeg je uostalom i teško zamisliti daljnji razvitak, na listi prioriteta pomaknula i ovaj za sada “učahureni” problem.

Tablica 14.
Što ispitanici smatraju važnim za daljnji razvitak Lonjskog polja (%)

	Sasvim nevažno	Uglavnom nevažno	Nemam stava	Uglavnom važno	Osobito važno	Srednja ocjena	Bez odgovora
Veća državna potpora poljoprivredi	1,3	0,4	4,3	19,5	72,9	4,6	1,5
Veća potpora razvitku turističke ponude seljačkih gospodarstava	1,5	0,7	5,9	20,6	70,3	4,6	1,1
Poticanje ukupnog turističkog razvitka kraja	1,3	0,9	5,0	20,0	71,8	4,6	1,1
Izgradnja kanalizacije ili nekog drugog sustava odvodnje	1,1	2,2	2,8	31,2	61,2	4,5	1,5
Bolje prometnice	2,0	2,6	2,8	36,7	54,7	4,4	1,3
Bolji javni prijevoz (veze s okolnim selima i gradovima)	4,1	3,7	3,5	39,0	48,6	4,3	1,1
Zaštita graditeljske baštine	2,8	2,4	8,9	43,0	40,6	4,2	2,4
Omogućivanje stanovnicima što bolje korištenje voda	1,7	2,8	12,1	34,7	46,9	4,2	1,7
Poštivanje karakteristika lokalnog načina izgradnje u gradnji novih kuća i gospodarskih objekata	3,7	6,7	16,3	39,5	31,0	3,9	2,8
Izgradnja vodovoda	6,1	12,6	7,6	31,5	40,8	3,9	1,5
Veći broj ambulanta primarne zdravstvene zaštite	7,2	10,6	5,6	40,8	34,3	3,9	1,5
Osiguranje kvalitetnije struje	5,6	13,9	15,2	34,7	29,1	3,7	1,5
Razvoj trgovine i usluga	9,1	13,4	9,3	50,3	16,7	3,5	1,1
Veći broj osnovnih škola	10,2	31,0	13,9	28,2	15,2	3,1	1,5

Poželjne/perspektivne djelatnosti

Najpoželjnije su, po mišljenju ispitanika, tradicionalne djelatnosti i turizam. To su i djelatnosti u kojima stanovnici mogu vidjeti i osobnu perspektivu. Ovaj odgovor ne otkriva ništa novo. Ipak, za ovu priliku držimo korisnijim posvetiti se niže rangiranim odgovorima. U toj skupini našle su se i neke djelatnosti čije bi uvrštavanje u “poželjne” svakako zaslužilo barem razmatranje.

Anka Mišetić, Maja Dragun
**Mišljenja stanovnika o stanju
i razvojnim mogućnostima
Lonjskog polja**

Tablica 15.
Kakva razvojna perspektiva za
sljedeće djelatnosti postoji na
Lonjskom polju (%)

	Nikakva	Dobra	Iznimna	Ne mogu ocijeniti	Bez odgovora
Stočarstvo	5,9	32,8	57,0	4,1	0,2
Turizam	6,1	38,0	49,9	5,4	0,6
Ribarstvo	7,4	37,1	49,0	5,9	0,7
Ratarstvo	12,4	39,0	43,4	4,8	0,4
Ugostiteljstvo	11,3	41,6	39,0	7,2	0,9
Vrtlarstvo, voćarstvo	22,3	36,7	35,4	4,8	0,9
Riječni prijevoz	31,0	35,6	19,3	13,4	0,7
Sport	21,0	43,6	18,2	16,5	0,7
Trgovina	18,4	55,3	16,5	9,1	0,7
Promet	29,1	43,8	13,2	13,2	0,7
Uslužne djelatnosti	25,8	47,3	13,2	12,4	1,3
Zanatstvo	33,4	39,9	12,1	13,7	0,9
Kultura	27,1	41,4	11,1	19,7	0,7
Zdravstvo	33,2	38,2	8,2	19,5	0,9
Naobrazba, znanost	30,2	40,3	6,1	22,3	1,1
Industrija	63,1	18,9	1,7	15,4	0,9

U razvojnoj strategiji Lonjskog polja nema argumenata koji bi priječili poticanje sporta, kulture, obrazovanja ili zdravstva. Naprotiv, držimo da je raznovrsnost djelatnosti koje neće biti u sukobu s naglašenim očuvanjem prirodne i kulturne posebnosti – poželjna. Činjenica da su ove djelatnosti, ipak, na začelju popisa poželjnih, upozoruje da bi bilo korisno proširiti komunikaciju sa stanovništvom u smislu rasprave i razmatranja prijedloga različitih poželjnih modela razvitka, koji bi mogli komplementarno funkcionirati uz tradicionalne djelatnosti i osigurati “dodatne” izvore zarade ili “dodatna” radna mjesta. U tom smislu jedna od preporuka iz *Strategije za ruralnu Europu* kaže: “Poljoprivrednike, osobito one s manjim imanjem, koji možda ne mogu živjeti samo od poljoprivrede, trebalo bi poticati i pomagati im da ostvaruju dohodak baveći se različitim aktivnostima na gospodarstvu i/ili izvan njega” (str. 8). Pišući o procesu rekonstrukcije seoskog socijalnog sustava i Štambuk uočava potrebu za što raznovrsnijom kombinacijom djelatnosti: “S obiteljskom poljoprivredom kombinira se lepeza različitih izvora prihoda, pa je klasični primjer kombinacije u liku seljaka-radnika danas us-

tupio mjesto vrlo raznovrsnoj kombinaciji poljoprivrede i nepoljoprivrede u djelatnom i financijskom smislu.” Stoga smatramo da bi se mnoge od navedenih djelatnosti mogle pojaviti kao poželjne u optici stanovnika Lonjskog polja ako bi bile dobro osmišljene i prezentirane. U njima bi se, napose, mogle pronaći mlađe generacije (školovane za razna nepoljoprivredna zanimanja) koje su važne i sa stajališta tzv. demografske obnove.

RAZVOJNE ASPIRACIJE STANOVNIKA LONJSKOG POLJA

Naglasili smo da projekti koji se ne oslanjaju na domaće stanovništvo, koji nemaju njihovu potporu, redovito, ne uspijevaju.⁹ Zato jest jedno od osnovnih načela razvitka ruralnog prostora traženje i uvažavanje mišljenja i poticanje inicijativnosti domaćeg stanovništva. Svaki zahvat ondje neposredno se njih tiče, i onda kad se radi o ponašanju koje, u najširem smislu, remeti njihov život i onda kada na nj pozitivno utječe, kad im poboljšava kvalitetu života.

Procjena “isplativosti” pojedinih djelatnosti

Prvo pitanje kojim smo željeli steći uvid u razvojne aspiracije ispitanika bilo je “Kad biste imali dovoljno novaca, u što biste ga najradije uložili?” (tablica 1). Dobiveni odgovori na ovo pitanje sukladni su s hrvatskom strategijom razvitka ruralnog turizma kao i s europskim i svjetskim trendovima, a mogli bi se podijeliti u tri grupe:

Prva bi se odnosila na primarne djelatnosti u najširem smislu: uključuje poljoprivredu, stočarstvo, ribolov. Druga bi se odnosila na turističke djelatnosti i u nju bi spadali seoski turizam, lov i lovišta, sportski objekti. Treća grupa odnosi se na poboljšanje životnih uvjeta i infrastrukture.

Indikativno je da vrlo mali broj ispitanika ne bi ulagao na Lonjskom polju.

	%
Seoski turizam	31,5
Stočarstvo	10,2
Ulaganje u zaštitu i poboljšanje životnih uvjeta	10,2
Poljoprivreda	8,5
Ne bih uložio novac na Lonjskom polju	4,6
Ribolov	3,7
Lov i lovišta	0,9
Sportski objekti	0,7
Pčelarstvo	0,4

Tablica 16.

Kada biste imali dovoljno novaca, u što biste ga najradije uložili na Lonjskom polju (postotci su računani za svaki odgovor u odnosu na ukupan broj ispitanika)

Iz tablice je vidljivo da stanovnici percipiraju turizam kao najisplativiju granu ulaganja. No, na popisu su i turizmu komplementarne djelatnosti: lov, ribolov i sportske aktivnosti, pa te "postotke" možemo, uvjetno, pribrojiti interesu koji vlada za seoski turizam.

Očekivano, stočarstvo je na drugom mjestu, a visok rang odgovora "zaštita i poboljšanje životnih uvjeta" (10,2%) može se tumačiti dvojako - kao poboljšanje uvjeta života domicilnog stanovništva i također kao nužna pretpostavka turističkog razvoja.

Odlazak ili ostanak

Provjeravajući aspiracije stanovnika vezane uz mjesto stanovanja postavili smo pitanje: "Planiraju li stanovnici Lonjskog polja u skoroj budućnosti promijeniti mjesto stanovanja?" (tablica 2). Najveći broj ispitanika želi ostati na Lonjskom polju (88,3%), ali iz toga se, nažalost, ne može zaključivati o (dobroj) perspektivi života na Lonjskom polju. Skloniji smo takve odgovore tumačiti zbiljskom nemogućnošću da se "negdje ode".

Tablica 17.
Planiraju li u skoroj budućnosti
promijeniti mjesto stanovanja

	%
U drugo naselje na području Županije	3,5
U neki drugi dio Hrvatske	2,4
U inozemstvo	0,9
Namjerava se preseliti ali još ne zna kamo	2,6
Ne namjerava se preseliti	88,3
Došao je privremeno i odselit će se čim bude mogao	1,1
Došao je privremeno ali će ostati	0,7
Bez odgovora	0,7

Većina potencijalnih iseljenika ipak ne bi otišla daleko, tek do drugog naselja u županiji (3,5%). Odgovor "Namjerava se preseliti ali ne zna kamo" potvrđuje da ne postoji realan plan odlaska, već samo želja za odlaskom. Taj odgovor prvi je indikator nezadovoljstva životom na Lonjskom polju.

Odgovori: "Došao sam privremeno ali mislim ostati" i "Došao sam privremeno i odselit ću se čim budem mogao" pojavljuju se također rijetko. Ipak upozoravamo na razliku koja postoji u "korist" odlaska i tih privremeno doseljenih.

Sklonost životu na selu

Hipotetskim pitanjem “Gdje bi ispitanici radije živjeli kad bi mogli birati?” (tablica 3) i ponuđenim izborom provjerali smo sklonost ispitanika prema seoskom, odnosno gradskom životu.

	%
U gradu	5,9
Na selu	89,8
Nisam siguran	3,2
Bez odgovora	1,1

Tablica 18.

Gdje bi ispitanici radije živjeli kad bi mogli birati

Odgovori su neupitno na strani sela i seoskog načina života. Čak 90% ispitanika izabralo bi selo.

Odlazak ili ostanak djece ispitanika

Pitanje “Misle li ispitanici da će njihova djeca ostati ovdje živjeti ili će se odseliti?” (tablica 4) više posredno otkriva mišljenje ispitanika o perspektivi života na Lonjskom polju nego što neposredno govori o namjerama (sadašnje) djece. U tom smislu i predviđanja roditelja uokviruju lošu sliku stanja.

	%
Mislim da će ostati	22,1
Mislim da će se odseliti	14,1
Već se je jedno ili više djece odselilo	23,6
Ne znam, ne mogu ocijeniti	22,1
Nemam djece	15,6
Bez odgovora	2,4
Ukupno	100,0

Tablica 19.

Misle li ispitanici da će njihova djeca ostati ovdje živjeti ili će se odseliti

Na kraju, dobivene odgovore možemo sažeti u nekoliko zaključaka o razvojnim aspiracijama stanovništva Lonjskog polja:

1. Većina stanovništva najisplativijim smatra ulaganje u ruralni turizam, nakon toga u poljoprivredne djelatnosti i na koncu u infrastrukturu;
2. Stanovništvo je vezano uz kraj u kojem živi, i ne želi se iz njega seliti;
3. Stanovništvo je uglavnom vezano uz poljoprivrednu djelatnost, vjerno je seoskom načinu života te ne pokazuje sklonost prema životu u gradu;
4. Perspektive da djeca ispitanika ostanu u kraju (ili se onamo vrate) veoma su male.

ZAKLJUČCI

Respektirajući stajalište o potrebi uključivanja svih relevantnih aktera na projektu održivog razvitka prostora kao što je Lonjsko polje, nastojali smo što preciznije dobiti mišljenja lokalnog stanovništva o stanju ovog područja i problemima s kojima se odmah valja suočiti. Da bismo izbjegli eventualne sugestije i uopćavanja neka pitanja ostavili smo otvorenima. Odgovori su pokazali čitav spektar problema s kojima se stanovništvo Lonjskog polja suočava kao i očekivanja koja imaju od novoustanovljenog Parka prirode.

1. Ono što smatramo najvrednijom spoznajom i jamcem dobrih početnih uvjeta jest podudarnost, istovjetnost u postavljanju osnovnih razvojnih ciljeva, zbog čega se može realno očekivati “partnerski” odnos između stanovništva i institucije Parka. Ovaj “početni kapital” koji se očituje kroz svijest o vrijednosti prirodnog prostora i potrebi njegove zaštite i očuvanja, te svijest o vrijednosti i potrebi za očuvanjem tradicijske kulture valjalo bi stoga što prije “učvrstiti” konkretnim projektima.
2. Prvi veći propust koji smo uočili jest loša “komunikacija” sa stanovništvom i nedovoljna informiranost, što je uvijek potencijalna opasnost za nerazumijevanje i “pogrešno interpretiranje” poteza. Na tom planu, svakako bi trebalo više raditi. Dosadašnja aktivnost ustanove Parka prirode percipirana je od lokalnih žitelja kao vrlo ograničena i bez značajnijeg utjecaja, premda su neki pomaci uočeni na području poboljšanja infrastrukture.
3. Očuvanje raznolikosti prirodnih resursa koja karakterizira ovo područje svakako nije jedini aspekt života koji zaslužuje posebnu brigu. Pristup koji prihvaća lokalno stanovništvo kao jednog od ključnih aktera razvitka, svakako bi trebao voditi računa i o često malim, ali značajnim razlikama u tradiciji, potrebama i mogućnostima pojedinih mikropodručja ili seoskih zajednica, jer su oni glavni nositelji tradicijskih posebnosti.
4. Valja ponoviti da ispitanici ocjenjuju trenutačno stanje problematičnim, ali unatoč tome smatraju da su sačuvani osnovni preduvjeti (čista priroda, tradicionalna poljoprivreda) za održivi razvitak ovog prostora. Već i kroz ocjenu stanja naziru se i njihova očekivanja i procjene da bi se budućnost prostora i stanovnika, kao i dosadašnje tradicionalne djelatnosti, mogli uspješno (i s gospodarskog i s ekološkog stajališta) osloniti na turizam.
5. Kriteriji za odabir djelatnosti nedvosmisleni su i za stanovnike Lonjskog polja, a mogu se sažeti u jednostavnoj formuli: očuvanje prirodne kvalitete i raznovrsnosti

Lonjskog polja uz osiguravanje egzistencijalnih uvjeta stanovništva. Ispitanici su, može se zaključiti, uvjereni u opravdanost, mogućnost i dobru razvojnu perspektivu te kombinacije. Ono što, čini se, u percepciji stanovništva nije dovoljno izraženo i na čemu je, držimo, potrebno više inzistirati jest, uz poštivanje svih potrebnih ograničenja, i orijentacija na djelatnosti i proizvode za koje ima više tržišnog opravdanja. To bi pomoglo razvojnou "osamostaljenju" područja i umanjilo ovisnost spram "državnih financijskih intervencija".

6. Turizam, za koji se zalažu ispitanici, našao bi uporište u potvrđenoj vrijednosti i posebnosti ovog područja (Ramsarska konvencija), a umnožio bi i potrebe za tradicionalnim poljoprivrednim i obrtničkim proizvodima i uslugama. Čini se da lokalno stanovništvo drži da za njega već sada postoji minimum materijalnih pretpostavki te da je njegovo ostvarenje tek pitanje dobre organizacije. Iz ovakvih realnih, ali ipak stereotipnih odgovora ipak je uočljiva stanovita "neinventivnost", a možda i "neinformiranost". U tom smjeru držimo korisnim pokrenuti na lokalnoj razini raspravu i o nekim drugim prihvatljivim djelatnostima za koje bi se vjerojatno našlo zainteresiranih i "osposobljenih" žitelja – posebno u skupini "mlađih" ili obrazovanijih koji su do sada uglavnom napuštali Lonjsko polje. Važnost tih djelatnosti kao što su npr. zdravstvo, obrazovanje, kultura, sport itd. jest u mogućnosti "dodatnih" izvora prihoda u poljoprivrednim ili mješovitim domaćinstvima.
7. Uočena je suzdržanost u ocjenjivanju dosadašnjeg razvitka "pod kapom" ustanove Parka prirode. Čini se da su svi pozitivni aspekti još uvijek više percipirani kao "mogućnosti" nego kao svakodnevna zbilja. No, najveći broj ispitanika ipak ne vidi nikakvu "lošu posljedicu" u upravljanju Lonjskim poljem. Svakako, za davanje ocjena još je prerano.

¹ O ovim procesima kojima je bilo izloženo i hrvatsko i europsko selo, posebno nakon Drugog svjetskog rata vidi opširnije u: Župančić, 2000.

² Prostorni plan Sisačko-moslavačke županije.

³ ECOVAST, Strategija za ruralnu Europu, dokument je Europskog vijeća za sela i male gradove, čija sekcija postoji i u Hrvatskoj kao nevladina organizacija.

⁴ ECOVAST, str. 9.

⁵ Župančić, 2000., str. 24.

⁶ "Nazivi za ovaj oblik poljoprivrede različiti su: na engleskom govornom području prihvaćen je naziv organsko gospodarenje, a na nje-

BILJEŠKE

mačkom biološka poljoprivreda, a taj naziv rabi se i u Hrvatskoj... Ta poljoprivreda oslanja se na plodored, recikliranje organskih materijala nastalih na farmi, tj. biljnih ostataka, i na razne nekemijske metode za kontrolu štetnika, bolesti i korova.” (Alexandra Carol Horvat: “Prilika za hrvatsko selo” u: *Okoliš, Glasilo Ministarstva zaštite okoliša i prostornog uređenja*, broj 99, Zagreb, 2000.)

⁷ Lay, 1998., str. 27.

⁸ ECOVAST, str. 5.

⁹ Cernea, M. M. (ed.): *Putting People First. Sociological Variables in Rural Development*. Oxford, Oxford University Press, 1991., 575 str.

LITERATURA

- Cernea, M. M. (ed.), (1991.), *Putting People First. Sociological Variables in Rural Development*, Oxford, Oxford University Press.
- ECOVAST, (1998.), *Strategija za ruralnu Europu*, Hrvatska sekcija ECOVAST-a, Europskog vijeća za sela i male gradove, Zagreb.
- Gugić, G., (1999.), Tradicionalno pašarenje u parku prirode kao turistička atrakcija?, *Bilten parka prirode Lonjsko polje*, Jasenovac, no. 1, str. 17-20.
- Horvat, A. C., (2000.), Prilika za hrvatsko selo, *Okoliš, Glasilo Ministarstva zaštite okoliša i prostornog uređenja*, broj 101, Zagreb, str. 25-27.
- Lay, V., (1998.), Teorijske, društvene i političke neprilike s periferijom, u: Rogić, I., Štambuk, M. (ur.), *Duge sjene periferije*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, str. 13-43.
- Milinković, B., (2000.), Istraživanja sela i agrara u Hrvatskoj u vrijeme tranzicije 1990.-1999. godine, *Sociologija sela* 1/2, Zagreb, str. 169-245.
- Prostorni plan Sisačko-moslavačke županije - Konačni prijedlog plana*, (2001.), Županijski zavod za prostorno uređenje i CPA, Sisak.
- Rogić, I., Štambuk, M. (ur.), (1988.), *Duge sjene periferije*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb.
- Štambuk, M., (1997.), *Modernizacijski procesi i društvene promjene u hrvatskim ruralnim sredinama*, Disertacija, Filozofski fakultet u Zagrebu.
- Župančić, M., (2000.), Tranzicija i modernizacijske perspektive hrvatskog sela, *Sociologija sela* 1/2, Zagreb, str. 11-79.